

Нечипоренко В. В.
**Комунальний заклад “Хортицький національний навчально-
реабілітаційний багатопрофільний центр”**
Запорізької обласної ради

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАЛЬНО-
РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
ЯК ВІДКРИТОЇ СОЦІАЛЬНО-ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ**

В статті викладено методика організації та основні результати констатувального і формувального експериментів, проведених з метою визначення ефективності навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи. На основі математико-статистичного аналізу доведено, що ефективність цієї діяльності залежить від кумулятивного впливу п'яти ключових факторів: якісного інклюзивного навчання; набуття учнями життєвої компетентності як головної передумови їх здатності і готовності до успішної життєдіяльності в умовах актуального соціокультурного простору; ефективності лікувально-реабілітаційного процесу; інноваційного потенціалу педагогів, достатнього для забезпечення навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи; якості професійної діяльності педагогів спеціального закладу освіти.

Ключові слова: спеціальний заклад освіти, навчально-реабілітаційна діяльність, відкрита соціально-освітня система, інклюзивне навчання, життєва компетентність.

Еволюційний поступ України в напрямі демократизації та гуманізації соціального життя, розвитку людського потенціалу вимагає підвищеної уваги з боку держави та суспільства до проблем підростаючого покоління. Наслідки Чорнобильської катастрофи, забруднення довкілля, складна соціально-економічна ситуація у посткризовий період – усе це зумовлює погіршення показників здоров'я дітей (зниження імунно-захисних сил організму, поширеність хронічних захворювань, природжених аномалій розвитку та інвалідизації), несприятливі соціальні умови їх життя та розвитку (наявність деприваційних явищ у багатьох сім'ях, їх неспроможність виконувати ключові функції: соціально-економічну, виховну, комунікативну та рекреаційну), проблематичність отримання якісної, повноцінної освіти (значна кількість дітей потребує особливих умов навчання внаслідок обмежених можливостей здоров'я). Актуальність цих проблем для українського суспільства спонукає до переосмислення ролі освіти в їх розв'язанні та визнання вагомості реабілітаційного фактора у життєвому становленні кожної дитини, яка стикається з труднощами актуалізації свого психофізичного потенціалу. Саме освіта є тим громадсько-державним інститутом, який покликаний зупинити негативні, кризові тенденції у сфері дитинства, спроможний органічно поєднати реабілітаційні процеси щодо фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я зростаючої людини.

Сьогодні перед усіма спеціальними закладами України стоїть

надзавдання – унеможливити випадки соціальної ізоляції дітей з обмеженими можливостями здоров'я, натомість сприяти розширенню практики їх інклюзивного та інтегрованого навчання, що є одним із пріоритетів Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. Це потребує розширення спектра соціальної, медичної та педагогічної допомоги таким дітям, забезпечення вільного доступу до якісної освіти, сфер життєдіяльності в ході соціальної та життєвої практики, створення умов для найповнішого розкриття їхнього потенціалу й максимально можливого рівня інтелектуального, духовного та фізичного розвитку. Над цими проблемами працюють багато науковців і практичних працівників, зокрема: Л. Байда [4], В. Бондар [1], В. Засенко [3], О. Красюкова-Енс [4], В. Синьов [7], А. Шевцов [7], [11] та ін. Проблеми компетентності та інтеграції особистості з обмеженими можливостями здоров'я в суспільство досліджують І. Єрмаков [9], А. Колупасєва [6], І. Луценко [5], О. Патрикеєва [5], Н. Софій [5], Л. Сохань [9], В. Тарасун [10], В. Шинкаренко [5] та ін. Філософія інклюзії, яка спирається на положення про те, що кожна дитина з обмеженими можливостями здоров'я повинна мати рівний доступ до якісної освіти, обґрунтовується у працях Е. Дж. Ервіна і Н. Ей. Кітнес [2], Н. Софій і Л. Чернявської [8] та ін.

Наукові розвідки вітчизняних і зарубіжних фахівців сприяють переосмисленню ролі спеціальних закладів у суспільному житті, подоланню обмеженого сприйняття їх як елементів виключно освітньої системи, натомість становленню нового, ширококонтекстного розуміння цих закладів, як відкритої соціально-освітньої системи. Проте, на даний час немає наукових досліджень, які на основі експериментальних даних підтверджують можливість і доцільність такого якісного, системного оновлення навчально-реабілітаційної діяльності спеціальних закладів освіти.

Мета статті: розкрити результати експериментального дослідження ефективності навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи.

Теоретичну основу діагностики ефективності навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи складає система факторів, які визначають результати даного процесу. До цих факторів віднесено: якісне інклюзивне навчання; набуття учнями життєвої компетентності як головної передумови їх здатності і готовності до успішної життєдіяльності в умовах актуального соціокультурного простору; ефективність лікувально-реабілітаційного процесу; інноваційний потенціал педагогів, достатній для вдосконалення навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи; якість професійної діяльності педагогів спеціального закладу освіти.

З методичної точки зору процес діагностики зазначених ключових

факторів розподіляється на п'ять автономних, але концептуально взаємопов'язаних досліджень: “Визначення рівня ефективності інклюзивного навчання”; “Визначення рівня розвитку життєвої компетентності учнів”; “Ефективність лікувально-реабілітаційного процесу”; “Визначення рівня інноваційного потенціалу педагогів”; “Визначення рівня сформованості професійної компетентності педагогів”. Розроблена методика проведення цих досліджень передбачає застосування діагностичного інструментарію, перший блок якого складають чотири види анкет (для вчителів, соціальних педагогів-вихователів, психологів і батьків учнів), необхідних для організації експертного оцінювання рівня ефективності інклюзивного навчання, другий блок – сукупність анкет, опитувальників, тестів і діагностичних карт для збору інформації про рівні сформованості в учнів ключових життєвих компетенцій, третій блок – сукупність медичних методик для діагностики всіх функціональних систем організму дитини в рамках дослідження ефективності лікувально-реабілітаційного процесу, четвертий блок – анкета “Оцінка рівня інноваційного потенціалу педагогічного колективу”, п'ятий блок – діагностичні карти для визначення рівня професійної діяльності педагогів початкової школи, гуманітарних наук, природничо-математичних наук, соціальних педагогів-вихователів і психологів.

Розроблений діагностичний інструментарій, кожен блок якого співвідноситься з певним досліджуваним фактором, був використаний при проведенні констатувального експерименту, мета якого – визначення стану навчально-реабілітаційної діяльності спеціальних закладів як відкритих соціально-освітніх систем. Діагностичні дослідження були проведені в 2008 р. в Хортицькому національному навчально-реабілітаційному багатопрофільному центрі, Дніпропетровській загальноосвітній санаторній школі-інтернаті I-III ступенів № 4 та Запорізькій загальноосвітній школі-інтернаті I-III ступенів № 4.

Узагальнення результатів діагностичного дослідження “Визначення рівня ефективності інклюзивного навчання” дозволило встановити, що в спеціальних закладах, на базі яких проводилося дослідження, інклюзивне навчання в цілому відповідає організаційним і соціально-психологічним вимогам. Проте, недостатньо вирішеними є завдання впровадження індивідуальних виховних програм для учнів з особливостями психофізичного розвитку, підготовки батьків до сприйняття та сприяння організації інклюзивного навчання.

На основі результатів дослідження “Визначення рівня розвитку життєвої компетентності учнів” констатовано різнорівневий характер розвитку ключових компетенцій учнів: від низького до високого рівнів. Математико-статистичний аналіз зібраних даних дозволив зробити висновок, що в цілому показники розвитку життєвої компетентності учнів обстежених спеціальних закладів відповідають середньостатистичному розподілу. Проведення

діагностичного дослідження “Ефективність лікувально-реабілітаційного процесу” дозволило встановити, що у більшості учнів (в середньому у 76,8%) спостерігається позитивна динаміка покращення ключових показників стану функціональних систем організму.

За результатами дослідження “Визначення рівня інноваційного потенціалу педагогів” констатовано, що в обстежених закладах більшість педагогів мають середній рівень інноваційного потенціалу. Проте, кількісний аспект цього розподілу в усіх закладах був різним (в Хортицькому центрі – 45,5%, в Дніпропетровській школі-інтернаті № 4 – 52,5%, в Запорізькій школі-інтернаті № 4 – 48,9%), що пояснювалося різницею досвіду експериментальної діяльності педагогічних колективів. Результати дослідження “Визначення рівня сформованості професійної компетентності педагогів” вказали на належну підготовку педагогічних колективів спеціальних закладів освіти до здійснення навчально-реабілітаційної діяльності. Той факт, що мінімальний виявлений рівень професійної компетентності педагогів є середнім, а не низьким, дозволив зробити висновок про відсутність загрозливих тенденцій, пов’язаних з неготовністю окремих педагогів до роботи в закладі такого типу. Разом із тим, в усіх обстежених закладах більшість педагогів мали не високий, а достатній чи середній рівні професійної компетентності (у Хортицькому центрі кількість педагогів з достатнім рівнем склала 43,1%, із середнім рівнем – 20,5%, у Дніпропетровській школі-інтернаті № 4 – відповідно, 39,5% і 28,9%, в Запорізькій школі-інтернаті № 4 – відповідно, 31,1% і 35,6%). Це показало необхідність подальшої методичної роботи, спрямованої на професійний розвиток педагогічних колективів спеціальних закладів освіти.

З метою експериментальної перевірки теоретичних і методичних засад навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи протягом 2008–2011 рр. на базі Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру було проведено формувальний експеримент. Дослідження здійснювалося в рамках Всеукраїнського соціально-педагогічного експерименту “Проектування і практичне забезпечення компетентісно спрямованого інноваційного розвитку Хортицького навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру” (наказ Міністерства освіти і науки України від 03.03.2006 р. № 147). Було реалізовано методику формувального експерименту в послідовності трьох його етапів: розбудови інноваційної управлінської системи; створення організаційної структури для навчально-реабілітаційної діяльності медико-психолого-педагогічного колективу; впровадження розроблених методик і технологій навчально-реабілітаційної діяльності фахівців спеціального закладу освіти. На першому етапі було впроваджено структурно-функціональну модель системного управління навчально-реабілітаційною діяльністю спеціального навчально-

реабілітаційного закладу, забезпечено когерентність інноваційної діяльності суб'єктів освітньо-реабілітаційного процесу щодо розбудови чотирьох рівнів управління: стратегічного, тактичного, оперативного та рефлексивного. Існуючу управлінську систему було реорганізовано за рахунок введення таких структурних компонентів, як організаційна рада, науково-методичний відділ, проблемно-пошукові лабораторії, відділ міжнародних зв'язків, редакція всеукраїнської газети "Майстер-клас", центр професійної реабілітації та працевлаштування.

Стабілізація вдосконаленої управлінської системи спеціального закладу освіти дозволила перейти до створення організаційної структури для навчально-реабілітаційної діяльності медико-психолого-педагогічного колективу. Необхідний рівень повноти, завершеності та розгалуженості цієї структури відповідно до ключових напрямів навчально-реабілітаційної діяльності забезпечувався через впровадження системи розроблених і обґрунтованих моделей: моделі освітньої системи з реабілітаційним компонентом, моделі змісту освітньої системи з реабілітаційним компонентом, моделі виховного простору спеціального закладу освіти, моделі організації соціальної практики школярів та моделі реабілітаційного простору.

На третьому етапі формувального експерименту впроваджено методики організації інклюзивного навчання, педагогічного супроводу розвитку життєвої компетентності учнів, організації медико-психолого-педагогічного консиліуму та розвитку професійної компетентності педагогів.

З метою перевірки ефективності формувального експерименту по його завершенні (в 2012 р.) було проведено підсумкову діагностику стану навчально-реабілітаційної діяльності експериментального та контрольних закладів. Отримані дані були зіставлені з результатами констатувальної діагностики і систематизовані у вигляді порівняльних таблиць за кожним дослідницьким напрямом. Математико-статистична обробка даних за допомогою критерію Фішера показала, що в Хортицькому центрі статистично значущими є всі досліджувані зрушення: підвищення кількості вчителів, які впроваджують індивідуальні навчальні програми для учнів з особливостями психофізичного розвитку ($p < 0,01$), кількості вихователів, які впроваджують індивідуальні виховні програми для учнів з особливостями психофізичного розвитку ($p < 0,01$), кількості вчителів, які вважають навчання учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах психологічно комфортним ($p < 0,01$), кількості вихователів, які вважають перебування учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних виховних групах психологічно комфортним ($p < 0,01$), кількості батьків, які впевнені в тому, що інклюзивне навчання буде корисним для їх дитини ($p < 0,01$), кількості батьків, які вважають ставлення їх дитини до інклюзивного навчання позитивним ($p < 0,01$), кількості батьків, задоволених

урахуванням індивідуальних потреб їх дитини в навчально-виховному процесі ($p < 0,01$), кількості батьків, задоволених спілкуванням дітей у виховній групі ($p < 0,01$), кількості батьків, задоволених спілкуванням дітей у класі ($p < 0,01$), кількості учнів, у яких покращилися показники здоров'я ($p < 0,05$), кількості педагогів з високим рівнем інноваційного потенціалу ($p < 0,01$), кількості педагогів з високим рівнем професійної компетентності ($p < 0,05$), а також зменшення кількості учнів з низьким рівнем розвитку життєвої компетентності ($p < 0,05$) та задовільним рівнем розвитку життєвої компетентності ($p < 0,01$). В Дніпропетровській санаторній школі-інтернаті №4 статистично значущими є два зрушення: підвищення кількості вчителів, які вважають навчання учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах психологічно комфортним ($p < 0,01$), та кількості вихователів, які вважають перебування учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних виховних групах психологічно комфортним ($p < 0,01$). В Запорізькій школі-інтернаті №4 статистично значущих зрушень не виявлено. Результати математико-статистичного аналізу отриманих даних дозволяють встановити факт більш суттєвого підвищення ефективності навчально-реабілітаційної діяльності Хортицького центру порівняно з Дніпропетровською загальноосвітньою санаторною школою-інтернатом № 4 і Запорізькою загальноосвітньою школою-інтернатом № 4.

Висновки. Ефективність навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи залежить від кумулятивного впливу п'яти ключових факторів: якісного інклюзивного навчання; набуття учнями життєвої компетентності як головної передумови їх здатності і готовності до успішної життєдіяльності в умовах актуального соціокультурного простору; ефективності лікувально-реабілітаційного процесу; інноваційного потенціалу педагогів, достатнього для вдосконалення навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи; якості професійної діяльності педагогів спеціального закладу освіти. Оптимальність впливу цих факторів на освітньо-реабілітаційну практику досягається за рахунок впровадження чотирьох методик: організації інклюзивного навчання, педагогічного супроводу розвитку життєвої компетентності учнів, організації медико-психолого-педагогічного консилиуму та розвитку професійної компетентності педагогів. Експериментальна перевірка цих методик в умовах Хортицького національного навчально-реабілітаційного багатoproфільного центру підтвердила їх ефективність, про що свідчить математико-статистична обробка даних констатувальної та підсумкової діагностики, проведеної в експериментальному і контрольних закладах.

Використана література :

1. Бондар В. Інтеграція дітей з обмеженими психофізичними можливостями в загальноосвітні заклади : за і проти / В. Бондар // Дефектологія. – 2003. – № 3. – С. 2-5.
2. Ервін Е. Дж., Кіннес Н. Ей. Розвиток демократичних цінностей в інклюзивних дошкільних закладах // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. / ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник автор. колективу і наук. редактор) та ін. – К. : Контекст, 2000. – С. 274-278.
3. Засенко В. Сучасні проблеми теорії і практики навчання дітей з особливими потребами / В. Засенко // Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (Українсько-Канадський досвід) : матеріали Міжнар. конф., Київ, 25-26 травня 2004 р. / за ред. : В. І. Бондаря, Р. Петришина. – К. : Наук. світ, 2004. – 200 с.
4. Інвалідність та суспільство : навчальний посібник / [Л. Байда, О. Красюкова-Енс, С. Буров та ін.] ; під ред. Л. Байди, О. Красюкової-Енс. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2011. – 187 с.
5. Індекс інклюзії: загальноосвітній навчальний заклад : навчально-методичний посібник / кол. упорядників : О. О. Патрикеева, Н. З. Софій, І. В. Луценко, І. П. Василяшко ; під заг. ред. В. І. Шинкаренко. – К. : ТОВ “Видавничий дім “Плеяди””, 2011. – 96 с.
6. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади : автореф. дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.03 “Корекційна педагогіка” / А. А. Колупаєва. – К., 2007. – 46 с.
7. Синьов В. М. Нова стратегія розвитку корекційної педагогіки в Україні / В. М. Синьов, А. Г. Шевцов // Дефектологія. – 2004. – № 2. – С. 6-11.
8. Софій Н., Чернявська Л. Включення дітей з особливими потребами у традиційні групи // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. / ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник автор. колективу і наук. редактор) та ін. – К. : Контекст, 2000. – С. 278-281.
9. Сохань Л. В., Єрмаков І. Г. Життєва компетентність у технології життєздійснення // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. / ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник автор. колективу і наук. редактор) та ін. – К. : Контекст, 2000. – С. 82-86.
10. Тарасун В. Раннє прогнозування і запобігання труднощам у навчанні як умова інтеграції дитини з особливими потребами // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: Наук.-метод. зб. / Ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник автор. колективу і наук. редактор) та ін. – К. : Контекст, 2000. – С. 54-56.
11. Шевцов А. Г. Сучасні проблеми освіти і професійної реабілітації людей з вадами здоров'я: Монографія. – К. : Соціоінформ, 2004. – 200 с.

Нечипоренко В. В. Экспериментальные исследования эффективности учебно-реабилитационной деятельности специального учреждения как открытой социально-образовательной системы.

В статье изложена методика организации и основные результаты констатирующего и формирующего экспериментов, проведенных с целью определения эффективности учебно-реабилитационной деятельности специального заведения как открытой социально-образовательной системы. На основе математико-статистического анализа доказано, что эффективность этой деятельности зависит от кумулятивного влияния пяти ключевых факторов: качественного инклюзивного обучения; приобретения учащимися жизненной компетентности как главного условия их способности и готовности к успешной жизнедеятельности в условиях актуального социокультурного пространства; эффективности лечебно-реабилитационного процесса; инновационного потенциала педагогов, достаточного для обеспечения учебно-реабилитационной деятельности специального заведения как открытой социально-образовательной системы; качества профессиональной деятельности педагогов специального учебного заведения.

Ключевые слова: специальное заведение образования, учебно-реабилитационная деятельность, открытая социально-образовательная система, инклюзивное обучение, жизненная компетентность.

NECHYPORENKO V. Experimental researchers of educational-rehabilitation activity efficiency of a special establishment as an open social-educational system.

The article reveals the methodology of organization and main results of ascertaining and formative experiments conducted to determine the effectiveness of educational and rehabilitation activities of the special institution as public social and educational system. Based on mathematical and statistical analysis the article demonstrated that the effectiveness of this activities depends on the cumulative effect of the five key factors: the quality of inclusive education; the development of life competencies of children as the main condition for their ability and readiness for a successful life in contemporary socio-cultural space; the effectiveness of treatment and rehabilitation process; the innovation capacity of teachers that is sufficient to provide educational and rehabilitation activities of the special institution as public social and educational system; the quality of professional work of teachers of special education institution.

Keywords: special education institution, educational and rehabilitation activities, public social and educational system, inclusive education, life competencies.

**Павлов Ю. О.
Інститут професійно-технічної освіти НАПН України**

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ОСОБИСТОСТІ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ

У статті висвітлено умови розвитку професіоналізм особистості. Акцентовано увагу на тому, що підготовка майбутніх фахівців в сучасних умовах праці має забезпечити підготовку професіоналів, передбачивши їх мобільність, готовність до гнучкої зміни професії і спеціальностей, системного удосконалення професійних знань, умінь, навичок. Професіоналізм – це не стільки характеристики продуктивності праці, це, насамперед, особливості мотивації особистості людини до праці, система її устремлень, ціннісних орієнтацій, сенсу праці для самої людини. Мотивація професійного розвитку визначається, як правило, цінностями, орієнтирами і мотивами, що спонукають діяльність людини. Мотивація професійної діяльності сприяє розвитку активності людини до професійної діяльності, виконуючи направляючу і регулюючу функції.

Ключові слова: професіоналізм, особистість, підготовка, ефективність праці, мотивація, мобільність

Професія, як якась сукупність форм діяльності, об'єднаних родинними особливостями, є фокусом відносин, помислів і дій людини, пронизує всі сторони його життєдіяльності і робить вплив на розвиток і функціонування психічних процесів, властивостей особистості. Саме в процесі професійного становлення індивіда, відбувається формування його особистості, складається індивідуальність, виробляється система відносин до суспільства і собі. Суттєвим чином це стосується фахівців ресторанного сервісу, професійна компетентність яких суттєвим чином зумовлена рівнем їх професіоналізму, що підтверджує актуальність обраного дослідження, мета якого є аналіз наукової літератури щодо теоретичних і практичних основ професіоналізації особистості фахівця.

Професіоналізація являє собою цілісний процес, який починається з моменту вибору професії і триває протягом всього професійного життя